

אברש מלסה

תפילת חג הסגד בעדת יהודי אתיופיה

ראשי-פרקים

א. חג הסגד	ב. המקורות לתפילה ואופן אמירתה
1. מקורו	ג. התפילה ותרגומה
2. החג באתיופיה	ד. שפת הגעז
3. החג בישראל	

⌘ ⌘ ⌘

א. חג הסגד

1. מקורו

חג הסגד, הנחוג בקרב יהודי אתיופיה, הוא חג שלפי מסורת יהודי אתיופיה מקורו בחידוש הברית שעשו בני ישראל בשיבת ציון. אחרי שבעים שנות גלות בבבל עלו לארץ האנשים הפשוטים שבעם, דלת העם. אנשים אלו לא ידעו תורה, ולכן הגיעו לירידה הרוחנית המתוארת בספרי עזרא ונחמיה - סחר בשבת ונשיאת נשים גויות.

משעלו עזרא ונחמיה ארצה, ביקשו להחזיר את דלת העם אל קיום התורה והמצוות. אפשר שגם לצורך זה בנו את החומה סביב העיר ירושלים, על מנת שלא יתקיים מגע בין העם לבין הגויים שסביבותם. פעולה נמרצת יותר היתה דרישתם לגרש את הנשים הגויות. מאותה סיבה קיימו טקס של תזרה בתשובה, ובו כרתו אמנה עם הקב"ה שישמרו את תורתו. התיאור המלא של טקס זה בא בספר נחמיה פרק ט.

חג הסגד הוא זיכרון לטקס הזה. לא ברורה הסיבה מדוע דווקא יהודי אתיופיה נוהגים לחוג את החג הזה. אולי לפנים נחוג חג זה על ידי כל ישראל, ונשתכח או בוטל עם הזמן.

תאריך כריתת האמנה היה בכ"ד בתשרי, אבל תאריך זה לא היה נוח - אולי משום משום הגשמים, או משום קירבתו היתירה לחג הסוכות - ועל כן הוחלף לכ"ט בחשוון. תאריך זה רחוק מיום הכיפורים מרחק של חמישים יום, וזיקתו ליום הכיפורים הוא משום שהוא מזכיר את מעמד הר סיני, את קבלת המצוות, את מצות הקהל, וכן את קבלת הברכות והקללות בהר גריזים ובהר עיבל.

2. החג באתיופיה

אמבובר הוא הכפר המרכזי ששם היה נחוג החג, אולם במקומות רחוקים ביותר מכפר זה חגגו שם את החג. גם אלה שבאו לאמבובר היו צריכים ללכת לשם כך מרחקים גדולים. ההכנות לחג החלו מספר ימים קודם לו, והיציאה לדרך נעשתה כמה ימים לפני החג, על מנת להגיע ביום הנקוב אל הכפר אמבובר. ההכנות לחג כללו הליכה לנהר על מנת לכבס שם את הבגדים המסורתיים הלבנים, לרחוץ ולהיטהר. אירועי החג נעשו בכפר אמבובר על הר גבוה, בהנחה שעל הר גבוה אין טומאה, וניתן להתפלל שם כבמקום טהור.

יום החג ארך כ- 12 שעות, ונחלק ל- 3 חלקים, שכל אחד מהם ארך כ- 4 שעות. החלק הראשון הוקדש לעלייה להר. הקייסים, המנהיגים הרוחניים, הולכים בראש העם כשהם מזמרים זמירות ומתפללים תפילות (קטעי התפילה המובאים להלן הם מתוך תפילות אלו). את ספרי התורה נושאים על ראשיהם ילדים קטנים. אחריהם הולך העם, כשהוא מכוון את לבו לאביו שבשמים ומקווה לכפר על כל עוונותיו ע"י טקסי החג.

החלק השני התבצע על ההר, שם עומדים הקייסים ופניהם לכיוון ירושלים, מתפללים והעם עונים אחריהם אמן. העם אינו יודע את התפילות, אבל הוא מתרגש בשומעו את התפילה, ועונה אמן בהתרגשות ובכוונה. נהוג היה שהעם נותן כסף לקייסים, כמעשר וככפרה. הנשים אף הן משתתפות בטקס זה, והן נושאות כפיהן השמיימה, ואת פניהן מרימות לבורא עולם ומבקשות את בקשותיהן תוך כדי התפילה, ועונות אף הן אמן אחר תפילת הכוהנים. כולם כורעים ברך ומשתחוים כשפניהם נוגעים ברצפה. הכוהנים מוכיחים את העם, מתקנים תקנות חדשות ומדגישים את היותנו בגלות ואת תקוותנו לשוב לירושלים. במעמד הזה מחלקים עפר מארץ ישראל, אותו נוטלים עימם האנשים לבתיהם. כי זה עפר קדוש מירושלים. מעמד זה מהווה הזדמנות למיפגשי קרובים וידידים, המעדכנים אלו את אלו באירועים, וכמו כן מנצלים את הזמן לבקשת סליחה זה מזה. יצוין כי יום זה מהווה יום צום.

החג מסתיים בחלק השלישי, כשיורדים החוגגים אל הכפר הסמוך, המכין עצמו מראש לקראת המון האורחים. כל בית בכפר מוכן לקבל אורחים ככל שיידרש. ברחבת הכפר מתרוצצים אנשים ונשים בהכנת האוכל. הסעודות אינן רק בגדר שבירת הצום, אלא מבטאות שמחה שבהרגשה שהקב"ה סלח לכל העוונות. בסיום החגיגות מתפורים האנשים לבתיהם. הגרים במרחקים נשארים בבתי הקרובים, וחוזרים רק למחרת איש איש לביתו.

3. החג בישראל

בישראל נחוג החג בירושלים, בטיילת המוליכה אל ארמון הנציב, והצופה אל הכותל. חלק מהעדה פרש לקיים את תפילותיו בכותל, והדבר נובע ממחלוקת שקיימת בין שני חלקים בעדה.

עם התפתחות הטכנולוגיה (אפשרות השימוש באוטובוסים) לא נותרה עוד משמעות לחלקו הראשון של החג, ונחוג בעיקר חלקו האמצעי. יצוין כי בחג זה נוטלים חלק דתיים וחילוניים כאחד. כיון שלא הכל מבינים את משמעות החג, נותר לרבים הטעם שבמפגש החברתי. כהייתו של הסממן הדתי בא לידי ביטוי גם בקוצר הזמן המוקדש כאן לתפילות (כשעתיים, ואף פחות), ובהכנסת אינטרסים פוליטיים למפגש זה. כך, למשל, הקייסים דרשו שבעת התפילה תוקם מחיצה בין הנשים לבין הגברים, אך דרישה זו לא נתמלאה כיון שהחג קיבל כאן אופי עממי תחת אופיו הדתי המקורי.

עם זאת, הדור הצעיר הדתי שואף לשמור על אופיו הדתי של החג, מקיים תפילות - אלא שכאן בשפה העברית - ובכללן אמירת פרקי תהילים. הקייסים עדיין שומרים על נוסח התפילה המקורי בשפת הגעז. תפילה זו אינה כתובה עדיין, והיא נעשית רובה ככולה בעל פה. לאחר התפילה בוצעים הקייסים את הדבו-מוסיית (חלה אתיופית) ומחלקים אותה לאנשים. לאחר מכן מתפזרים הנוכחים לבתיהם.

ב. המקורות לתפילה ואופן אמירתה

העלאת נוסחי התפילה על הכתב הינה מלאכה שאינה פשוטה כלל ועיקר. מזה כ- 14 שנה נעשים ניסיונות כאלה מצד האוניברסיטה, אך בדרך כלל בחוסר הצלחה בעיקר מחמת קשיי תרגום. את קטעי התפילה המובאים להלן למדתי מפי קייס (עלי מנטסנוט ממו מקרית-גת), ואת התרגום עשה למעני חבר המבין בשפת הגעז. הודות לקייס יכולה הייתי לעמוד גם על הרעיונות המובעים בתפילה, דבר שסייע בידי בעיבוד הסופי של התפילה המובאת כאן.¹

התפילה פותחת בבקשה מהי שישמע את תפילתנו. מובאות דוגמאות של אישים מהתנ"ך שהתפללו. אמנם בתנ"ך לא מוזכר במפורש מאומה על אודות תפילותיו של נוח, אך מסתבר שהמקור לכך נטול מהמדרש. בתורה מופיעות כמה מתפילותיו של משה, והמרכזית שבהן היא תפילתו לאחר חטא העגל. דוד

1 כמו כן עמדתי על הרעיונות שבתפילה מתוך הרצאתה של גבי שושנה בן דור, החוקרת את התפילה.

התפלל בתקופות שנרדף, שלמה התפלל בחנוכת בית המקדש, אליהו ואלישע התפללו כדי להחיות אנשים, ועזרא התפלל להצלת העם. סדר הדוגמאות הוא על פי סידרן הכרונולוגי בתנ"ך.

לאחר מכן מבקשים המתפללים: "אגזיאו מהרן" - אלקים, רחם עלינו. רחם עלינו בזכות אבות; רחם עלינו, כי רחמים היא אחת משלוש עשרה מידותיך. ענינו כפי שענית לכל המתפללים הנזכרים לעיל.

לא תמיד מובאים פסוקי התנ"ך בלשונם ובנוסחם, אלא יש גם פרפרוזות של פסוקים. פסוקים אלו מצוטטים בדרך כלל מנבואות הנחמה, כגון אלו של ישעיהו. בקטעים רבים נזכרת "ציון", ובין השאר בהאנשה: שיבת ציון מתוארת כשיבתה של ציון הביתה, כשהיא מביעה זאת בשמחה. נזכר שבחג הסגד יש מעבר מצום ותענית לשמחה.

כדרך של תפילות, פותחת תפילתנו בדברי שבח והלל לקב"ה, קודם לאמירת הבקשות. תיאור השבח וההלל מתחיל בבריאה כולה, ומשם מגיעים לאדם, שאף הוא מהלל ומשבח את בוראו. אפשר שבכך מובע הרעיון שעל האדם להצטנע ולנהוג בענווה, כביכול: גם באמירת השבח לקב"ה יתוש קדמו לאדם.

מנגינתה של התפילה נוגעת ללב כל אדם. היא נאמרת בסולו בקולו של כהן אחד; שאר הכוהנים חוזרים אחריו. המנגינה משתנה בין תחילת התפילה לסופה. בתחילה היא רגועה יותר, והמילים נאמרות בנחת וברוח ביניהן. בסוף התפילה נעשית המנגינה יותר קצבית, מעוררת ומרקידה. המנגינה נעשית שמחה יותר, ומרוממת את הלב בשמחה. שמא ניתן לומר שתחילת התפילה נעשית בכובד ראש; ולקראת סופה, עם תחושת ההיטהרות והנקיות - ברוממות הלב, שהרי עכשיו כבר ניתן לחגוג ולשמות, שכן נמחלו כל עוונותינו. נזכר שסופו של החג הוא בשבירת הצום.²

ג. קטעי תפילה ותרגומם³

וירגו דברא ללע אמת אמת	ויעלו להר כל שנה ושנה
כמיה סגדו לנגוסא לפטרינא, בבעלא.	ויתפללו וישתחוו לבוראנו בחג.
יוסי וולד קדמיאל, ארביה וולד שרביה	יוסי בן קדמיאל, ארביה בן סרביה.
ווקומו לוויזון	ויעמדו הלוויים
ווקומו במורגן לוויזון ווצריהו הב	ויקראו אל ה' אלקיהם

2 אציון, כי זה כמה שנים שאני עדה לדבר, למחרת הסגד ירדו גשמים, גם אם לא ירדו לפני כן.

3 התרגום אינו מדויק. נעזרתי בכמה מוקני העדה, וזה מה שעלה בידי.

על עוונותיהם ועוונות אבותיהם. ויחברו להם בני ישראל ויקראו גם הם. וילבשו שק וישימו אפר על גופם ויקראו להם את חוקי התורה ברביעית היום. אין עוד אלוקים מבלעדיך אין אל רחמן מבלעדיך יתברך אלקים ה' אלקי ישראל. אלקי אבותינו אתה. שבחוהו כולם, כל העולם. ויתברך ויתקדש ויתעלה. וישתבח אדוני, שבחוהו כל העולם. ברוך אתה ה' בקריאה קדושה שבחך שבחו, לאלקינו, אלקי השמים והארץ. אתה אדוני לשמו אחד שמך אחד וברוך, משובח אתה לעולם. ברוך אתה ה', רואה הכל מכסא כבודו ממרום מושבך... ...האל אלקי אבותינו האל אלקי אברהם האל אלקי יצחק האל אלקי יעקב...	אגזיאבהר אמלכום בנתהטיתום, וובנת הטיתה אביהום ווגאבו לומו דקיקא אשראל וונבסה שקה וואמד לילהום וונבבו לומו הגה. אוריתום ארבת אידחה ללת אמת סאו צלמת. אלו ואיד אמלך זנבלכה. אלו ואיד אמלך זנבלכה. יברך אגזיאבהר אמלך אשראל אמלך אבהוינה אתה. סבוהני וותו וולוולני וותולעלם ויתברך ויתקדס ויתלעל ויתאכות וויסבח אדוני סבוהני וותו וולוולני וותו לעלם ברוך אנת אגזיאו בצרהא קדסתה בתיכ סבתיהו לאמלכנא אמלך אסמיא וומדר אנת אדוני לסמו אליף לסמו אליף ברוך סבוהני אנת ווכתיני אנת לעלם ברוך אנת אגזיאו זתראי קליאת נבירכא לילה כירובל... ...אגזיאו אמלך אבוהינה אגזיאו אמלך אברהם אגזיאו אמלך יצחק אגזיאו אמלך יעקב...
ה' אלקים, אל גיבור, שבח למלך, משובח הוא. קדום אתה אלקינו אתה לעולם כל הבריאה תשבחך, וכל המעשים יהללוך. ישמח ה' במעשיו ה' אלקים מהולל מהולל יברוכהו שמי השמים	אגזי לאגזיאבהר אמלך היאלך לנגוסא סבהת סבוהוני וותו קדמווינה אגזינה אנת לעלם כולו פטרת יסבוהכ ווכולו תגבר זיאלוכ יתפסח אגזיאבהר בתגברו אגזיאו אגזיאבהר אהלה אהלה יברכוו סמי סמיית אגזי

לאגזיאבהר
 אמלך היאלן לנגוסה סבהת
 נגוסנא סבוהני וותו,
 סבת סמיית ארים מנברו,
 מנגסתו זלעלם אגזיאו לאגזיאבהר.
 אהלה אהלה יברכווא מלאיכת אגזיאו
 אגזיאו לאגזיאבהר אמלך היאלן
 לנגוסא סבהת נגוסנא סבוהני וותו...
 ...אזכם קסת היאלן,
 וונתומו הילה לדוכמן
 סמעני אגזיאו צלותי וקעלה סלתיא
 אגזיאו אגזיאבהר.
 אהלה אהלה יברכווא
 צהייני ווורהני איכולו נצוהן בקדמיית
 אגזיאו אגזיאבהר.
 אמלכ היאלן בנגוסא סבהת נגוסנא
 סבוהני וותו
 צהיו וורהני זאנת פטרכאוו בהתי קל
 ובהתי סרת
 אגזיאו אגזיאבהר
 אהלה אהלה יברכווא
 חולו כוואכבת סמיית
 אגזיאו אגזיאבהר
 אמלך חולו לנגוסא סבהת, נגוסנא
 סבוהני ותו
 יסבוהכ כולו כוואכבת סמיית...
 ...אהלה אהלה ברכווא
 כולו מנפס אגזיאו אגזיאבהר
 אמלכ היאלן לנגוסא סבהת נגוסנא
 סבוהני וותו
 ולהכו אגזיאבהר לאדם
 ווסתמנברה וונפהא דיבא גצו מנפס היות

לה' אלקים.
 לאל גיבור, למלך משובח
 מלכנו משובח הוא
 שבעה רקיעים משכנו
 לעולם היא מלכותו, האל אלקים.
 מהולל, מהולל יברכוהו מלאכים
 לאל גיבור לה' אלקים.
 למלך תשבחות למלכנו, משובח הוא...
 ...משבר קשתות גיבורים,
 נותן חייל לעיפים
 שמעני ה' תפילתי וקול שבעתי.
 ה' אלקים.
 מהולל, מהולל יברכוהו
 שמש וירח עומדים נקיים לפניו.
 ה' אלקים.
 אל גיבור במלכותו, משובח מלכנו,
 משובח הוא.
 שמש וירח בראת בדיבור אחד
 ובעשייה אחת.
 ה' אלקים.
 מהולל, מהולל יברכוהו
 כל כוכבי השמים,
 האל אלקים.
 לאל הכל, למלך משובח,
 שבחו את מלכנו.
 ישבחוך כל כוכבי השמים...
 ...מהולל, מהולל יברכוהו,
 כל הנשמה ה' אלקים.
 האל הגיבור מלך משובח.
 משובח הוא מלכנו.
 ויעש אלקים את האדם
 ויפח באפיו נשמת חיים.

ויהי האדם לנפש חיה	ווכאנה אדם זבו מנפס היות
ויאמר אלקים...	וונביבא אגזיאבהר
מהולל, מהולל יברוך	אהלה אהלה יברכווא
אש ולחבה, האל אלקים...	אסת וולחב אגזיאוא אגזיאבהר...
...אש, אש ומים יבערו לפניו	...אסת אסת אמית ינדד קדמיהו
אש גדולה תבער לפניו,	אביי אסת ינדד קדמיהו
אש האשים, עמוד האש...	וואסת אסת ינדד ובעודו...

ד. שפת הגעז

ראוי לשים לב לקרבתה של שפת הגעז לשפה העברית - שתייהן משתייכות למשפחת השפות השמיות. יש מילים בתפילה זו, המזכירות מאד את העברית או את הארמית, למשל:

קסת - קשת	אנת - אתה	סגדו - סגידה
סמעני - שמעני	נגוסנא/נגוס/נגש - נוגש	לוויין, לוויי - לוי
צלתי - צלותי/תפילתי	חייל - חייל	אביהום - אבותיהם
כוואכבת/כוכב - כוכבים	צדיק - צדיק	אשראל - ישראל
צבאות - צבאות	קלה/קל - קול	שקה - שק
טל - טל	הללויה - הללויה	יברך/ברוך - ברוך
מנפס/נפס - נפש	אבא - אבא	קדוש - קדוש
וופהא - ויפח	כולו - כולם	ויתלעל - ויתעלה
היות - היות/חיים	גברא - גברא	עלם - עולם
אסת-אש	קדמווינה - קדום	אדוני - אדוני
וולחב-להבה	יתפסח - יפצח/ישמח	סמיי - שמיים
	מלאיכת - מלאכים	אליף/ראשון - אלף
	תסע - תשע	סמו - שמו

ה. ביביליוגרפיה

- הרב יוסף הדנה, מנהגי העדה - לעדת יהודי אתיופיה, תשנ"א.
- בלפור חקק (עורך), הסיגד - חג חידוש הברית והכיסופים לציון, הוצ' משרד החינוך, תשנ"ה.
- ורד קרליבך (עורכת), הסיגד - חגם של יהודי אתיופיה, המרכזיה החינוכית ת"א, 2001.